OIKEUSMINISTERIÖ

Lainvalmisteluosasto
Rikos- ja prosessioikeuden yksikkö
LsN Janne Kanerva

21.3.2016

OIKEUSMINISTERIÖN VASTINE KANSALAISALOITTEESEEN KAA 3/2015 vp JA LAKIALOITTEESEEN LA 21/2015 vp

Käyntiosoite	Postiosoite	Puhelin	Faksi	Sähköpostiosoite
Kasarmikatu 25 HELSINKI	PL 25 00023 VALTIONEUVOSTO	02951 6001	09 1606 7730	oikeusministerio@om.fi

SISÄLLYSLUETTELO

1 ALOITTEIDEN SISÄLTÖ....3
2 TAUSTATIETOJA....4
2.1 Lainsäädäntö....4
2.1.1 Hyväksikäyttörikokset....4
2.1.2 Muut kansalaisaloitteen mukaiset rikokset....6
2.1.3 Lasten kanssa työskentelevien ja heidän kanssaan toimivien vapaaehtoisten rikostaustan tarkistaminen....7
2.1.4 Rangaistuksen määrääminen....8
2.2 Seksuaalirikoslainsäädännön uudistaminen....10
2.3 Tietoja rangaistuskäytännöstä....11
2.4 Hyväksikäyttörikoksia koskeva lainsäädäntö eräissä valtioissa....14
3 RANGAISTUSKÄYTÄNNÖN ARVIOINNISSA HUOMIOON OTETTAVIA SEIKKOJA....16
3.1 Yleistä....16
3.2 Rikosten uusimisen merkitys....17
3.3 Ehdollinen vankeus....18
3.4 Ehdottoman vankeuden vaihtoehdot ja seuraamusjärjestelmän sisältö....18
3.5 Yleinen rangaistuskäytäntöä koskeva viitekehys....20
3.6 Rangaistustasoon vaikuttavien lainsäädäntömuutosten tekeminen....20
3.7 Muut keinot rikosten estämistä ja asianmukaisesta rangaistustasosta huolehtimista varten....21
3.8 Rangaistusten täytäntöönpanosta aiheutuvat kustannukset....22
4 TÖRKEÄN LAPSEN SEKSUAALISEN HYVÄKSIKÄYTÖN MINIMIRANGAISTUKSEN KOROTTAMINEN....24
4.1 Arvioinnissa keskeiset erityisesti rangaistuskäytäntöä koskevat seikat....24
4.2 Johtopäätökset....27
5 MUIDEN KANSALAISALOITTEESSA TARKOITETTUJEN RIKOSTEN MINIMIRANGAISTUSTEN KOROTTAMINEN....29

1 ALOITTEIDEN SISÄLTÖ

Kansalaisaloitteessa lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten rangaistusasteikon koventamisesta (KAA 3/2015 vp) vaaditaan ensinnäkin, että törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vähimmäisrangaistus nostetaan kahteen vuoteen vankeutta. Lisäksi vaaditaan, että eräiden muiden lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten minimirangaistus nostetaan neljään kuukauteen vankeutta. Jälkimmäinen vaatimus koskee seksuaalipalvelujen ostamista nuorelta, lapsen houkuttelemista seksuaalisiin tarkoituksiin, sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraamista, sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan kuvan levittämistä ja sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapitoa.

Kansalaisaloitteen perusteluissa todetaan, että lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa on kysymys vakavista lapsen perus- ja ihmisoikeuksien loukkauksista. Lievän kriminaalipolitiikan vuoksi useat rangaistukset ovat riittämättömiä eivätkä vastaa tavallisen kansalaisen oikeustajua.

Kansalaisaloitteen mukaan sukupuoliyhteyteen johtaneesta törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan toistuvasti ehdollisia tuomioita. Viiden muun rikoksen osalta todetaan, että minimirangaistuksen korottamisen seurauksena jokaisesta lapsiin kohdistuneesta seksuaalirikoksesta jää merkintä rikosrekisteriin. Nykyisin minimirangaistus on sakko, mikä aloitteen mukaan mahdollistaa sen, ettei rikoksista jää välttämättä merkintää rikosrekisteriin ja että rikokseen syyllistynyt voi hakeutua puhtain paperin työskentelemään lasten kanssa.

Kansalaisaloitteen käsittelyyn on yhdistetty LA 21/2015 vp (Arja Juvonen/ps ym.), jonka on allekirjoittanut 106 kansanedustajaa. Lakialoitteessa esitetään, että törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vähimmäisrangaistus korotetaan kahdeksi vuodeksi vankeutta. Lakialoitteen perusteluissa viitataan eräisiin uutisoituihin oikeustapauksiin, käytyyn julkiseen keskusteluun seksuaalirikosten rangaistusten saattamisesta vastaamaan tekojen haitallisuutta ja vakavuutta ja aikaisemmin tehtyihin lakialoitteisiin. Lakialoitteen mukaan vähimmäisrangaistuksen korottaminen kahteen vuoteen vankeutta yhdenmukaistaisi rangaistuskäytäntöä törkeissä tapauksissa ja antaisi viestin rikoksen todellisesta vakavuudesta, kun siitä ei enää voisi tuomita ehdollista vankeusrangaistusta.

Lakialoitteessa myös viitataan pääministeri Juha Sipilän hallituksen strategisen ohjelman kirjauksiin lapsiin kohdistuvien törkeiden seksuaalirikosten rangaistustason tarkistamisesta, sen varmistamisesta, että rikoksista annettavat rangaistukset ovat oikeudenmukaisessa suhteessa teon moitittavuuteen, ja ehdollisen vankeustuomion tehostamismahdollisuuksien tarkistamisesta. Lakialoitteen perusteluissa myös korostetaan siihen sisältyvän ehdotuksen useita yhteiskunnallisia vaikutuksia, joihin kuuluvat lasten perus- ja ihmisoikeuksien ja seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojan parantuminen sekä lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten väheneminen jossain määrin.

2 TAUSTATIETOJA

2.1 Lainsäädäntö

2.1.1 Hyväksikäyttörikokset

Törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön pohjana on lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistö. Tämän vuoksi näihin kahteen rikokseen liittyviä näkökohtia on tarpeellisissa määrin käsiteltävä yhdessä, vaikka kansalaisaloitteen vaatimuksista ensimmäinen kohdistuukin nimenomaan rikoksen törkeään tekomuotoon.

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja sen yritys säädetään rangaistaviksi rikoslain 20 luvun 6 §:ssä seuraavasti.

> Joka koskettelemalla tai muulla tavoin tekee kuuttatoista vuotta nuoremmalle lapsen seksuaalisen teon, joka on omiaan vahingoittamaan tämän kehitystä, tai saa tämän ryhtymään sellaiseen tekoon, on tuomittava *lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.
>
> Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan myös se, joka on sukupuoliyhteydessä kuuttatoista vuotta nuoremman lapsen kanssa, jos rikos ei 7 §:n 1 momentissa tarkoitetulla tavalla ole kokonaisuutena arvostellen törkeä. Lisäksi lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan se, joka menettelee 1 momentissa tai edellä tässä momentissa tarkoitetulla tavalla kuusitoista mutta ei kahdeksantoista vuotta täyttäneen lapsen kanssa, jos tekijä on lapsen vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa lapseen nähden sekä asuu lapsen kanssa samassa taloudessa.
>
> Yritys on rangaistava.

Lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten kannalta merkittävä on rikoslain 20 luvun 10 §:n 2 momentissa olevat **seksuaalisen teon määritelmä:**

> Seksuaalisella teolla tarkoitetaan tässä laissa sellaista tekoa, joka tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen on seksuaalisesti olennainen.

Rikoslain 20 luvun 6 §:n 1 momentin mukaisten lapsen seksuaalisen hyväksikäytön piiriin kuuluvien seksuaalisten tekojen ja samalla myös törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön kannalta merkityksellisten tekojen laaja piiri on täsmentynyt lainvalmistelutöiden ja oikeuskäytännön perusteella. Tältä osin on esimerkkeinä seksuaalisesta teosta mainittu seuraavat teot (HE 282/2010 vp, s. 10 ja 11):

- lapsen houkutteleminen katsomaan masturbointia, yhdyntää tai pornografisia elokuvia,
- seksuaalisesti latautuneiden tapahtumien kertominen lapselle,
- seksuaalisväritteisten tekstiviestien, sähköpostien ja kirjeiden lähettäminen lapselle,

- lapsen saaminen toimimaan seksuaalisväritteisellä tavalla vastaajan seuratessa lapsen toimintaa (esimerkiksi seurataan alusvaatteita sovittavaa lasta, pakotetaan lapsi pukemaan paljastavat vaatteet, saadaan lapsi masturboimaan tai virtsaamaan tekijän päälle, pyydetään lasta piirtämään sukupuolielimiä esittäviä kuvia, saadaan lapsi riisuutumaan alastomaksi, valokuvataan alastonta lasta ja pyydetään lasta esiintymään pornografisessa kuvassa),
- vastaajan sukupuolielinten näyttäminen lapselle,
- pornografisten kuvien näyttäminen lapselle,
- itsetyydytystä kuvaavien eleiden esittäminen ja
- lapsen suuteleminen.

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön täyttyminen ei siis edellytä fyysistä kontaktia rikoksentekijän ja asianomistajan välillä. Hyväksikäyttörikoksia voidaan tehdä myös sellaisia teknisiä välineitä (esimerkiksi web-kamera) hyödyntäen, joiden avulla muodostuu kuvayhteys rikoksentekijän ja lapsen välille. Suomessa seksuaalisen kanssakäymisen 16 vuoden suojaikäraja on korkeampi kuin useissa muissa valtioissa, mikä tarkoittaa samalla sitä, että hyväksikäyttörikosten kohteena voi olla hyvin eri-ikäisiä lapsia.

Erityisesti törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön kannalta merkityksellinen on rikoslain 20 luvun 10 §:n 1 momentissa oleva **sukupuoliyhteyden määritelmä**, jota viimeksi laajennettiin vuonna 2014 raiskausrikoksia koskevien säännösten muuttamisen yhteydessä. Tuossa yhteydessä määritelmän piiriin tulivat tunkeutuminen peräaukkoon ja tunkeutuminen miehen sukupuolielimellä toisen henkilön suuhun. Määritelmä on laaja ja käsittää siis muitakin kuin miehen sukupuolielimellä naisen sukupuolielimeen tunkeutumista tarkoittavia tekoja mukaan lukien esimerkiksi sormin tapahtuvat teot:

> Sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan tässä laissa sukupuolielimellä tehtävää taikka sukupuolielimeen tai peräaukkoon kohdistuvaa tunkeutumista toisen kehoon taikka toisen sukupuolielimen ottamista omaan kehoon.

Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja sen yritys säädetään rangaistaviksi rikoslain 20 luvun 7 §:ssä seuraavasti:

> Jos
> 1) tekijä on sukupuoliyhteydessä kuuttatoista vuotta nuoremman lapsen tai 6 §:n 2 momentissa tarkoitetussa tapauksessa kuusitoista mutta ei kahdeksantoista vuotta täyttäneen lapsen kanssa taikka
> 2) lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä
>   a) kohteena on lapsi, jolle rikos lapsen iän tai kehitystason vuoksi on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa,
>   b) rikos tehdään erityisen nöyryyttävällä tavalla tai
>   c) rikos on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa lapselle hänen tekijää kohtaan tuntemansa erityisen luottamuksen tai muuten tekijästä erityisen riippuvaisen asemansa vuoksi,
>
> ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä* vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi.
> Yritys on rangaistava.

Rikoslain 20 luvun 7 §:n 1 momentin 1 kohta tarkoittaa sitä, että sukupuoliyhteys alle 16-vuotiaan ja eräissä tilanteissa 16- tai 17-vuotiaan lapsen kanssa on lähtökohtaisesti törkeä lapsen seksuaalinen

hyväksikäyttö. Momentin lopussa mainittu kokonaisarvostelu mahdollistaa sen, että joissakin tilanteissa tällainen teko katsotaan lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi. Tältä osin lain esitöissä (HE 282/2010 vp, s. 105) todetaan, että kokonaisarviointiin voivat vaikuttaa esimerkiksi tekijän ja lapsen välinen suhde, heidän ikäeronsa sekä lapsen ikä ja kehitystaso. Teko voidaan pykälän perustelujen mukaan katsoa törkeän tekomuodon asemesta perusmuotoiseksi hyväksikäytöksi, jos tekijän ja lapsen välillä on seurustelusuhde, jonka osalta 7 a §:n rajoitussäännöksessä säädetyt edellytykset eivät täyty. Viimeksi mainitun pykälän mukaan lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä tai 7 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettuna törkeänä lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä ei pidetä tekoa, joka ei loukkaa kohteen seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja jonka osapuolten iässä sekä henkisessä ja ruumiillisessa kypsyydessä ei ole suurta eroa.

Rikoslain 20 luvun 6 §:n yksityiskohtaisista perusteluista (HE 6/1997 vp, s. 182/II) ilmenee, että jos hyväksikäyttörikoksen tekemisen yhteydessä täyttyy myös toisen seksuaalirikoksen tunnusmerkistö, rikoksentekijä on tuomittava rangaistukseen molemmista rikoksista. Jos rikoksentekijä esimerkiksi raiskaa alle 16-vuotiaan lapsen, hänet on tuomittava sekä raiskauksesta että lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, käytännössä mainittujen rikosten törkeistä tekomuodoista. Kysymykseen saattavat tulla myös esimerkiksi tilanteet, joissa tekijä syyllistyy samalla kertaa hyväksikäyttörikokseen ja lapsipornografian valmistamisrikokseen tai hyväksikäyttörikokseen ja seksuaalipalvelujen ostamiseen nuorelta. Tuomittaessa yhteinen vankeusrangaistus useasta rikoksesta ankarin enimmäisrangaistus saadaan ylittää rikoslain 7 luvun 2 §:ssä säädetyllä tavalla. Ankarinta enimmäisrangaistusta ei saa ylittää enempää kuin kolmella vuodella, jos ankarin enimmäisrangaistus on vankeutta määräajaksi vähintään neljä vuotta. Tämä koskee esimerkiksi tilanteita, joissa rikoskokonaisuuden vakavin rikos on lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö tai törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö.

2.1.2 Muut kansalaisaloitteen mukaiset rikokset

Rikoslain 17 luvun 18 §:n 1 momentin 1 kohdassa ja 2 momentissa säädetään rangaistaviksi **lapseen kohdistuva sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan kuvan levittäminen** ja sen yritys:

> Joka valmistaa, pitää kaupan tai vuokrattavana taikka muulla tavoin tarjoaa tai asettaa saataville, pitää saatavilla, vie maasta, tuo maahan tai Suomen kautta muuhun maahan taikka muuten levittää kuvia tai kuvatallenteita, joissa sukupuolisiveellisyyttä loukkaavasti todellisuuspohjaisesti tai todenmukaisesti esitetään
> 1) lasta,
> ---
> on tuomittava *sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan kuvan levittämisestä* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.
> Yritys on rangaistava.
> ---

Rikoslain 17 luvun 19 §:ssä säädetään rangaistavaksi **sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapito:**

> Joka oikeudettomasti pitää hallussaan kuvaa tai kuvatallennetta, jossa 18 §:ssä tarkoitetulla tavalla sukupuolisiveellisyyttä loukkaavasti esitetään lasta, on tuomittava *sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapidosta* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuoksi.
>
> Sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapidosta tuomitaan myös se, joka on maksua vastaan tai muuten sopimalla hankkinut pääsyn 1 momentissa tarkoitettuun kuvaan tai kuvatallenteeseen niin, että se on hänen käytettävissään tietokoneen tai muun teknisen laitteen välityksellä ilman laitteelle tallentumista.

Seksuaalipalvelujen ostamista nuorelta ja sen yritystä koskee rikoslain 20 luvun 8 a §:

> Joka lupaamalla tai antamalla korvauksen saa kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön ryhtymään sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon, on tuomittava *seksuaalipalvelujen ostamisesta nuorelta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.
>
> Seksuaalipalvelujen ostamisesta nuorelta tuomitaan myös se, joka käyttää 1 momentissa tarkoitettuja seksuaalipalveluja, joista toinen on luvannut tai antanut korvauksen.
>
> Yritys on rangaistava.

Lapsen houkutteleminen seksuaalisiin tarkoituksiin ja sen eräiden tekomuotojen yritys säädetään rangaistaviksi rikoslain 20 luvun 8 b §:ssä:

> Joka ehdottaa tapaamista tai muuta kanssakäymistä lapsen kanssa siten, että ehdotuksen sisällöstä tai olosuhteista muuten ilmenee tekijän tarkoituksena olevan 17 luvun 18 §:n 1 momentissa tarkoitetulla tavalla valmistaa kuvia tai kuvatallenteita, joissa sukupuolisiveellisyyttä loukkaavasti esitetään lasta, taikka kohdistaa lapseen tämän luvun 6 tai 7 §:ssä tarkoitettu rikos, on tuomittava *lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.
>
> Jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin tuomitaan myös se, joka houkuttelee kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön ryhtymään sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon 8 a §:ssä tarkoitetulla tavalla taikka esiintymään sukupuolisiveellisyyttä loukkaavassa järjestetyssä esityksessä.
>
> Edellä 2 momentissa tarkoitetun rikoksen yritys on rangaistava.

Rikoslain 20 luvun 8 c §:n mukaan rangaistavaa on **sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraaminen:**

> Joka seuraa järjestettyä esitystä, jossa kahdeksaatoista vuotta nuorempi henkilö esiintyy sukupuolisiveellisyyttä loukkaavalla tavalla, on tuomittava *sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraamisesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

2.1.3 Lasten kanssa työskentelevien ja heidän kanssaan toimivien vapaaehtoisten rikostaustan tarkistaminen

Lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä annetun lain (504/2002) 3 §:n 1 momentissa säädetään työnantajan velvollisuudesta pyytää henkilöltä nähtäväksi rikosrekisterilain

(770/1993) 6 §:n 2 momentissa tarkoitettu ote rikosrekisteristä, kun kysymyksessä on sen lain 2 §:ssä tarkoitettu lasten kanssa työskentelemiseen liittyvä työtehtävä.

Lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämisestä annetun lain (148/2014) 5 §:n 1 momentin mukaan vapaaehtoistehtävän järjestäjällä on oikeus pyytää Oikeusrekisterikeskukselta rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa tarkoitettu rikosrekisteriote vapaaehtoisesta, jos tehtävä käsittää momentissa tarkoitettua vapaaehtoistoimintaa lasten kanssa.

Viitatussa rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa säädetään seuraavasti:

> Sen lisäksi, mitä 1 momentissa säädetään, yksityinen henkilö saa itseään koskevan otteen rikosrekisteristä lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä annetun lain (504/2002) 2 §:ssä tarkoitettua tehtävää varten. Otteeseen merkitään tiedot päätöksestä, jolla hänet on tuomittu rikoslain 17 luvun 18, 18 a tai 19 §:ssä tarkoitetusta sukupuolisiveellisyyttä loukkaavasta teosta, rikoslain 20 luvussa tarkoitetusta seksuaalirikoksesta, 21 luvun 1 §:n nojalla taposta, 2 §:n nojalla murhasta, 3 §:n nojalla surmasta tai 6 §:n nojalla törkeästä pahoinpitelystä, 25 luvun 3 §:n nojalla ihmiskaupasta tai 3 a §:n nojalla törkeästä ihmiskaupasta, 31 luvun 2 §:n nojalla törkeästä ryöstöstä taikka 50 luvussa tarkoitetuista huumausainerikoksista. Otteeseen merkitään myös tiedot päätöksestä, jolla hänet on ennen edellä mainittujen lainkohtien voimaantuloa voimassa olleiden säännösten nojalla tuomittu edellä mainittua tekoa vastaavasta rikoksesta. Lisäksi otteeseen merkitään tiedot rikoslain 17 luvun 18, 18 a tai 19 §:ssä, 20 luvussa taikka 25 luvun 3 tai 3 a §:ssä tarkoitetuista rikoksista tuomituista sakoista, jotka on rekisteröity sakon täytäntöönpanosta annetun lain (672/2002) 46 §:n 1 momentissa tarkoitettuun sakkorekisteriin.

Kun laki lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämisestä säädettiin, rikosrekisterilakiin lisättiin uusi 6 a §, jossa myös vapaaehtoisten osalta viitataan 6 §:n 2 momentissa tarkoitettuun otteeseen. Tuon uuden pykälän mukaan lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämisestä annetussa laissa tarkoitettu vapaaehtoistehtävän järjestäjä saa rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa tarkoitetun otteen vapaaehtoisen suostumuksella mainitussa laissa säädetyin edellytyksin.

2.1.4 Rangaistuksen määrääminen

Rikoslain 6 luvun 4 §:ssä säädetään **rangaistuksen mittaamisen yleisperiaatteesta:**

> Rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen.

Rikoslain 6 luvun 3 §:n 3 momentin mukaan 4 §:ssä ilmaistua yleisperiaatetta noudatetaan myös **rangaistuslajin valinnassa** eli esimerkiksi valinnassa ehdottoman ja ehdollisen vankeuden välillä. Rikoslain 6 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan rangaistuksen määräämisessä on otettava huomioon myös rangaistuskäytännön yhtenäisyys.

Valintaa ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä ohjaa rikoslain 6 luvun 9 §:n 1 momentti:

> Määräaikainen, enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi (*ehdollinen vankeus*), jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista.

Rikoslain 6 luvun 9 §:n 1 momentin tulkintaa on lähemmin selostettu sen perusteluissa (HE 44/2002 vp, s. 205 ja 206). Lähtökohtana on, että mitä pidempi tuomittava rangaistus on, sitä vähäisemmät ovat mahdollisuudet ehdollisen vankeusrangaistuksen käyttöön. Ehdollisen vankeusrangaistuksen sovellettavuus siis heikkenee rikoksen törkeyden ja rangaistuksen pituuden kasvaessa. Perustelujen mukaan kahden vuoden ylärajaa lähestyvissä rangaistuksissa oletuksen voi jo katsoa päinvastaiseksi. Toisin sanoen pitkissä vankeusrangaistuksissa täytyy löytyä erityisiä syitä ehdollisen vankeusrangaistuksen tueksi.

Alle 18-vuotiaiden rikoksentekijöiden kohdalla kynnys ehdottoman vankeuden tuomitsemiselle on merkittävästi korkeampi kuin täysi-ikäisten kohdalla. Rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentissa todetaan seuraava:

> Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei kuitenkaan saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Painavan syyn merkitystä harkittaessa otetaan huomioon rikoksentekijän sijoitus lastensuojelulain (417/2007) 57 §:n mukaiseen lastensuojelulaitokseen.

Momentti ilmentää Suomen kriminalipolitiikassa yleisesti hyväksyttyä linjaa välttää ehdottoman vankeusrangaistuksen käyttöä alle 18-vuotiaana rikoksensa tehneiden kohdalla. Tätä on korostettu useissa lainvalmistelutöissä. Ehdottoman vankeusrangaistuksen käytön rajoittaminen nuorten kohdalla on myös kansainvälinen lähtökohta. Esimerkiksi Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 59–60/1991) mukaan lasten kohdalla vapaudenriistoon ja vangitsemiseen tulee turvautua vasta viimeisenä ja mahdollisimman lyhytaikaisena keinona.

Tarvittaessa ehdollista vankeutta voidaan tehostaa **oheisseuraamuksilla**. Rikoslain 6 luvun 10 §:n nojalla ehdollisen vankeuden ohella voidaan tuomita sakkoa tai yhdyskuntapalvelua. Pykälää on muutettu toukokuun 2015 alussa voimaan tulleella lainmuutoksella niin, että mahdollisuudet käyttää yhdyskuntapalvelua ehdollisen vankeuden tehosteena ovat parantuneet. Kun aikaisemmin edellytyksenä oli yli vuoden mittainen ehdollinen vankeusrangaistus, nyt riittää, että ehdollinen vankeusrangaistus on kestoltaan vähintään kahdeksan kuukauden mittainen. Kun yhdyskuntapalvelusta annetun lain (1055/1996) 1 §:n 1 momentin mukaan yhdyskuntapalvelua yksinään voidaan tuomita 20–200 tuntia, yhdyskuntapalvelua voidaan ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksena tuomita 20–90 tuntia. Rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi valvontaan.

Tuomittavan ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta voidaan eräissä tapauksissa tuomita rikoslain 6 luvun 11 ja 11 a §:n säädetyin edellytyksin **yhdyskuntapalvelu** tai **valvontarangaistus**, jotka ovat vapaudessa suoritettavia seuraamuksia. Näiden käyttöala vakavimpien seksuaalirikoksien kohdalla on rajattu, koska yhdyskuntapalvelu voidaan tuomita enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta ja valvontarangaistus enintään kuuden kuukauden ehdottoman vanke-

usrangaistuksen sijasta. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että yhdyskuntapalvelua yksinään tai valvontarangaistusta ei voida tuomita esimerkiksi törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä.

Seuraamusjärjestelmään kuuluu myös harvoin käytetty **nuorisorangaistus,** jonka määräämisen edellytyksistä säädetään rikoslain 6 luvun 10 a §:ssä ja joka on määrättävissä alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista. Nuorisorangaistus sijoittuu seuraamusjärjestelmässä ehdollisen vankeuden ja ehdottoman vankeuden väliin, minkä vuoksi nuorisorangaistusta ei yhdyskuntapalvelun tai valvontarangaistuksen tavoin tuomita ehdottoman vankeuden sijasta eikä sen määräämisen edellytyksenä ole, että teosta muuten tuomittaisiin enintään tietyn mittainen ehdoton vankeusrangaistus.

2.2 Seksuaalirikoslainsäädännön uudistaminen

Seksuaalirikoksia koskeva rikoslain 20 luku uudistettiin kokonaan vuoden 1999 alussa voimaan tulleella rikoslain muuttamisesta annetulla lailla 563/1998. Tämän jälkeen luvun pykäliä on viimeisen 12 vuoden aikana muutettu useaan otteeseen niin, että mikään niistä ei ole enää alkuperäisessä muodossaan. Lukuun on myös lisätty säännöksiä, osa säännöksistä on myös tullut kumotuiksi. Nämä lainsäädäntömuutokset, joista merkittävä osa on koskenut lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia, ovat liittyneet erityisesti kansainvälisten velvoitteiden voimaan saattamiseen Suomessa, mutta muutoksia on tehty myös havaittujen kansallisten muutostarpeiden vuoksi. Erityisesti toisiaan ajallisesti joidenkin vuosien välillä seuranneet kansainväliset velvoitteet ovat aiheuttaneet sen, että luvun uudistamistyötä on jouduttu tekemään useassa vaiheessa.

Lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevia lainsäädäntömuutoksia toteutettiin erityisesti vuonna 2011 Suomen valmistellessa liittymistä Euroopan neuvoston yleissopimukseen lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (SopS 87–88/2011). Tuolloinkin tehdyistä muutoksista osa oli kansalliseen harkintaan perustuvia.

Kesäkuun 2011 alussa voimaan tulleella lailla 540/2011 rikoslain muuttamisesta muiden lainsäädäntömuutosten ohessa korotettiin lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vähimmäisrangaistus 14 vuorokaudesta neljään kuukauteen vankeutta (rikoslain 20 luvun 6 §:n 1 momentti) ja muutettiin rikoslain 20 luvun 7 §:n 1 momenttia niin, että sukupuoliyhteys tietynikäisen lapsen kanssa on lähtökohtaisesti törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Viimeksi mainittu tarkoitti pitkälti sitä, että sukupuoliyhteyden sisältävän teon vähimmäisrangaistus käytännössä nousi kerralla 14 vuorokaudesta yhteen vuoteen. Näiden lainsäädäntömuutosten pohjana oli huhtikuussa 2009 julkaistu Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimus lasten seksuaalisen hyväksikäytön rangaistuskäytännöstä (Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 92; jäljempänä ”Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimus”). Lainvalmistelutöihin sisältyy näiden muutosten osalta laaja arviointijakso (HE 282/2010 vp, s. 9–15).

Samassa yhteydessä korotettiin seksuaalipalvelujen ostamista nuorelta koskevassa rangaistussäännöksessä (rikoslain 20 luvun 8 a §:n 1 momentti) oleva enimmäisrangaistus yhdestä vuodesta kahteen vuoteen vankeutta, säädettiin uusina rikoksina rangaistaviksi lapsen houkutteleminen seksuaalisiin tarkoituksiin (ns. grooming, rikoslain 20 luvun 8 b §) ja sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta

koskevan esityksen seuraaminen (rikoslain 20 luvun 8 c §) sekä säädettiin rikoslain 20 luvun 11 ja 12 §:ää muuttamalla kaikki lapsiin kohdistuneet seksuaalirikokset virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi, joiden osalta lisäksi asianomistajan omalla vakaalla tahdolla ei ole syyteoikeuden kannalta merkitystä.

Lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevien mainittujen lainsäädäntömuutosten säätämisen yhteydessä lakivaliokunnassa käsiteltiin lukuisia lakialoitteita, joista aloitteessa LA 17/2010 vp (Päivi Räsänen/kd) ehdotettiin rikoslain 20 luvun 6 §:n 1 momenttia muutettavaksi niin, että lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vähimmäisrangaistus korotetaan yhdeksi vuodeksi vankeutta, ja rikoslain 20 luvun 7 §:n 1 momenttia muutettavaksi niin, että törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vähimmäisrangaistus korotetaan kahdeksi vuodeksi vankeutta. Lakivaliokunta päätyi ehdottamaan (LaVM 43/2010 vp) tämän lakialoitteen hylkäämistä, koska valiokunta puolsi rangaistusasteikkojen hyväksymistä hallituksen esityksen mukaisina.

Lapsiin kohdistuvia vaikutuksia on myös raiskausrikoksia koskevien säännösten muutoksilla, joilla on laajennettu raiskausrikosten alaa. Viimeksi raiskausta koskevia säännöksiä on muutettu syyskuun 2014 alussa voimaan tulleella lailla rikoslain 20 luvun muuttamisesta (509/2014). Tuolloin esimerkiksi törkeää raiskausta koskevaan rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momenttiin lisättiin mainitun rikoksen törkeäksi tekevien kvalifiointiperusteiden joukkoon (kohta 3) se, että teon kohteena on kahdeksaatoista vuotta nuorempi lapsi.

Raiskaussäännösten vuonna 2014 tapahtuneen uudistamisen yhteydessä eduskunnan lakivaliokunta totesi rikoslain 20 luvun tulleen uudistetuksi kokonaan ja sen, että näköpiirissä ei ole merkittäviä uudistustarpeita (LaVM 4/2014 vp, s. 3):

> ”Lakivaliokunta kiinnittää tarkastelun aluksi huomiota siihen, että seksuaalirikoksia koskevaa rikoslain 20 lukua on muutettu pistemäisesti osittaisuudistuksilla useita kertoja 2000-luvulla ja useita kertoja myös aivan viime vuosina. Yleisellä tasolla valiokunta toteaa, että rikoslain tiettyä sääntelykokonaisuutta koskevien säännösten toistuva muuttaminen tiheään tahtiin on ongelmallista ja aiheuttaa huomattavia haasteita lainkäytössä muun muassa rikoslain ajallista soveltamista koskevan sääntelyn vuoksi. Sääntelyä tulisikin pyrkiä uudistamaan kokonaisvaltaisemmin. Toisaalta nyt käsillä olevan muutoksen jälkeen RL 20 luku on uudistettu kokonaan, eikä näköpiirissä ole merkittäviä uudistustarpeita. Tärkeää on, että sääntely muodostaa selkeän ja mahdollisimman helposti hahmottuvan kokonaisuuden. Näin turvataan lain soveltamisen ennakoitavuus ja varmistetaan se, että oikeudenkäynneissä pystytään keskittymään teon rangaistavuuden ja rangaistusarvon kannalta olennaisiin kysymyksiin.”

2.3 Tietoja rangaistuskäytännöstä

Edellä jo käsiteltyjen vuoden 2011 lainsäädäntömuutosten taustalla olleen Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksen pääaineistona olivat vuonna 2006 täytäntöönpanokelpoisiksi tulleet käräjä- ja hovioikeustuomiot. Toisen keskeisen aineiston muodostivat korkeimmassa oikeudessa vuosina 2000–2007 vireille tulleet lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevat rikokset. Tutkimuksen keskei-

siä tuloksia käsitellään Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin johtajan Tapio Lappi-Seppälän lausunnon sivuilla 11–19.

Tutkimuksen mukaan lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä (rikoslain 20 luvun 6 §) tuomittiin pääsääntöisesti (80 prosenttia rangaistuksista) ehdollista vankeutta (keskipituus 6 kuukautta 15 päivää). Ehdottomien vankeusrangaistusten keskipituus oli 1 vuosi 3 kuukautta vankeutta. Lapsen seksuaalisista hyväksikäytöistä noin puolet käsitti sukupuoliyhteyden.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksen mukaan törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä (rikoslain 20 luvun 7 §) tuomittiin yleensä ehdotonta vankeutta (75 prosenttia tapauksista, keskipituus 3 vuotta 4 kuukautta). Ehdollisten vankeusrangaistusten keskipituus oli 1 vuosi 7 kuukautta.

Tutkimuksia tai selvityksiä ei ole vielä siitä, miten tutkimuksen tekemisen jälkeen vuoden 2011 kesäkuun alussa voimaan tulleet lainsäädäntömuutokset (lapsen seksuaalisen hyväksikäytön minimirangaistuksen korottaminen 14 vuorokaudesta neljään kuukauteen vankeutta ja sukupuoliyhteyden sisältävän teon katsominen lähtökohtaisesti törkeäksi lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi) ovat vaikuttaneet rangaistuskäytäntöön. Jonkinlaisia varovaisia johtopäätöksiä on kuitenkin tehtävissä Tilastokeskuksen luvuista.

Rikoslain 20 luvun 6 §:n mukaisesta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittiin Tilastokeskuksen tietojen mukaan vuosina 2010–2014 käräjäoikeuksissa rangaistuksia 246, 232, 221, 199 ja 210 kappaletta. Samoina vuosina on Tilastokeskuksen tietojen mukaan tuomittu rikoslain 20 luvun 7 §:n mukaisesta törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä 43, 34, 61, 87 ja 116 rangaistusta. Luvuissa ovat mukana myös tuomitsematta jättämiset. Törkeän tekomuodon teoista tuomittiin rangaistuksia seuraavasti:

	2010	2011	2012	2013	2014
Ehdoton vankeus (keskipituus kuukausina)	24 (35,2)	27 (35,4)	45 (40,7)	49 (34,5)	73 (34,2)
Yhdyskuntapalvelu (pituus tunteina)	1 (160)	-	-	-	-
Pelkkä ehdollinen vankeus (keskipituus kuukausina)	9 (17,8)	2 (21,0)	13 (17,1)	14 (15,8)	13 (15,0)
Ehdollinen vankeus ja yhdyskuntapalvelu (vankeuden keskipituus kuukausina)	7 (18,9)	2 (14,5)	2 (20,5)	22 (19,2)	29 (19,0)
Ehdollinen vankeus ja oheissakko (vankeuden keskipituus kuukausina)	1 (22,0)	3 (17,7)	1 (22,0)	1 (20,0)	1 (22,0)
Tuomitsematta jättäminen	1	-	-	1	-

Täydentäviä tietoja on johtaja Lappi-Seppälän lausunnossa. Siitä ilmenee, että vuonna 2014 törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ehdolliseen vankeuteen tuomituista puolet oli tekohetkellä 15–20-vuotiaita ja neljännes alle 18-vuotiaita. Kesäkuussa 2012–kesäkuussa 2013 ehdolliseen vankeuteen tuomituista 25 rikoksentekijästä vain neljällä oli rikosrekisteristä ilmeneviä aikaisempia tekoja, jotka nekään eivät olleet seksuaalirikoksia.

Törkeää lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä vastaava rangaistusasteikko on rikoslain 21 luvun 6 §:ssä rangaistavaksi säädetyllä törkeällä pahoinpitelyllä ja rikoslain 50 luvun 2 §:ssä rangaistavaksi säädetyllä törkeällä huumausainerikoksella. Vuonna 2014 käräjäoikeuksissa tuomittiin törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä aikaisemmin todetun mukaisesti 116 rangaistusta sekä törkeästä pahoinpitelystä 437 rangaistusta ja törkeästä huumausainerikoksesta 532 rangaistusta. Tuona vuonna tuomitut rangaistukset ilmenevät seuraavasta, mukana on vertailun vuoksi myös uudelleen törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö:

	Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	Törkeä pahoinpitely	Törkeä huumausainerikos
Ehdoton vankeus (keskipituus kuukausina)	73 (34,2)	240 (24,3)	319 (42,5)
Nuorisorangaistus (keskipituus kuukausina)	-	1 (12,0)	1 (11,0)
Pelkkä ehdollinen vankeus (keskipituus kuukausina)	13 (15,0)	145 (14,7)	175 (14,9)
Ehdollinen vankeus ja yhdyskuntapalvelu (vankeuden keskipituus kuukausina)	29 (19,0)	38 (17,2)	30 (17,2)
Ehdollinen vankeus ja oheissakko (vankeuden keskipituus kuukausina)	1 (22,0)	12 (15,9)	7 (12,7)
Sakko (päiväsakkojen keskimääräinen lukumäärä)	-	1 (45,8)	-
Tuomitsematta jättäminen	-	11	-

Näistä saman rangaistusasteikon omaavien rikosten rangaistuksista ilmenee, että vuonna 2014 ehdottomien vankeusrangaistusten osuus oli törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön kohdalla 63 prosenttia, törkeän pahoinpitelyn kohdalla 53 prosenttia ja törkeän huumausainerikoksen kohdalla 60 prosenttia. Ehdottomien vankeusrangaistusten keskipituuksien suhteessa oli vaihtelua niin, että törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittujen ehdottomien vankeusrangaistuksien keskipituus sijoittui kahdesta muusta rikoksesta tuomittujen rangaistusten keskipituuden väliin. Johtaja Lappi-Seppälän lausunnon sivuilla 8 ja 9 on Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimukseen perustuvia eri rikosten rangaistusten vertailutietoja vuosilta 2007–2009 ensikertalaisina tuomittujen ryhmässä.

2.4 Hyväksikäyttörikoksia koskeva lainsäädäntö eräissä valtioissa

Ruotsissa rikoskaaren 6 luvun 4 §:n 1 ja 2 kappaleessa säädetään lapsen raiskauksena rangaistavaksi se, että tekijä on sukupuoliyhteydessä alle 15-vuotiaan lapsen kanssa ja eräissä tilanteissa 15–17-vuotiaan lapsen kanssa taikka tekee muun lapseen kohdistuvan sukupuoliyhteyteen rinnastuvan teon. Rangaistukseksi tuomitaan vankeutta vähintään kaksi ja enintään kuusi vuotta. Jos teko katsotaan törkeäksi (esimerkiksi väkivallan käyttö), tekijä tuomitaan pykälän 3 kappaleen mukaan vankeuteen vähintään neljäksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi. Luvun 5 §:n mukaan, jos 4 §:n 1 tai 2 kappaleessa tarkoitettu teko on vähemmän vakava, tekijä on tuomittava lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä vankeuteen vähintään 14 vuorokaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Jos kysymyksessä oleva seksuaalinen teko on muu kuin 4 tai 5 §:ssä tarkoitettu, tekijä on tuomittava lapseen kohdistuvasta seksuaalisesta loukkauksesta vankilaan vähintään 14 vuorokaudeksi ja enintään kahdeksi vuodeksi, tai jos teko on törkeä, vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Ruotsin rikoskaaren 6 luvun säännösten mukaan Ruotsissa esimerkiksi väkivaltaa käyttäen toteutettu sukupuoliyhteys alle 15-vuotiaan lapsen kanssa tulee rangaistavaksi vain yhtenä rikoksena (6 luvun 4 §:n 3 kappale), kun Suomessa tekijä syyllistyy alle 16-vuotiaan lapsen kohdalla kahteen rikokseen, käytännössä törkeään raiskaukseen ja törkeään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön, jolloin teoista yhteistä vankeusrangaistusta tuomittaessa ankarin enimmäisrangaistus saadaan ylittää rikoslain 7 luvun 2 §:ssä säädetyllä tavalla. Ankarinta enimmäisrangaistusta ei saa ylittää enempää kuin kolmella vuodella, jos ankarin enimmäisrangaistus on vankeutta määräajaksi vähintään neljä vuotta. Jos tekijä esimerkiksi tuomitaan törkeästä raiskauksesta ja törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, mainituilla rikoksilla on sama enimmäisrangaistus kymmenen vuotta vankeutta, ja yhteiseksi vankeusrangaistukseksi voidaan tuomita enintään kolmetoista vuotta vankeutta.

Norjan rikoslain 195 §:ssä säädetään rangaistavaksi seksuaalinen kanssakäyminen alle 14-vuotiaan lapsen kanssa. Mainitun rikoksen rangaistusasteikko ulottuu seitsemästä vuorokaudesta 10 vuoteen vankeutta. Jos seksuaalinen kanssakäyminen on sukupuoliyhteys, vähimmäisrangaistus on kolme vuotta vankeutta. Enimmäisrangaistus on 21 vuotta vankeutta eräissä teon törkeäksi tekevissä tapauksissa (esimerkiksi usean tekijän tekemä rikos tai rikoksen kohdistuminen alle 10-vuotiaaseen lapseen). Norjan rikoslain 196 §:n mukaan seksuaalisesta kanssakäymisestä 14- tai 15-vuotiaan kanssa on tuomittava vankeutta vähintään seitsemän vuorokautta ja enintään kuusi vuotta. Tästä teosta enimmäisrangaistus on 15 vuotta vankeutta eräissä teon törkeäksi tekevissä tapauksissa.

Tanskan rikoslain 222 §:n mukaan rangaistaan vähintään seitsemän vuorokauden ja enintään kahdeksan vuoden vankeudella sitä, joka on sukupuoliyhteydessä alle 15-vuotiaan lapsen kanssa. Enimmäisrangaistus on kaksitoista vuotta vankeutta, jos teko on kohdistunut alle 12-vuotiaaseen lapseen. Lain 225 §:n mukaan mainittua pykälää sovelletaan myös muuhun seksuaaliseen tekoon kuin sukupuoliyhteyteen.

Saksan rikoslain 176 §:ssä säädetään rangaistavaksi lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Pykälän 1 momentin mukaan, jos seksuaalinen teko kohdistuu alle 14-vuotiaaseen lapseen, vankeutta tuomitaan vähintään kuusi kuukautta ja enintään kymmenen vuotta. Vakavissa tapauksissa minimirangaistus on yksi vuosi vankeutta ja lievemmäksi arvioitavissa tapauksissa rangaistusasteikko on kolmesta kuukaudesta viiteen vuoteen vankeutta. Varsinaisesti vakava lasten seksuaalinen hyväksikäyttö säädetään rangaistavaksi lain 176 a §:ssä. Sen mukaan vähimmäisrangaistus on yksi vuosi vankeutta rikoksen uusimistilanteessa ja kaksi vuotta vankeutta esimerkiksi, jos tekijöitä on useita tai teolla aiheutetaan vakavaa terveyden vahingoittumista. Toisaalta tähänkin pykälään sisältyy vähemmän vakavan teon rangaistusasteikko (kolmesta kuukaudesta viiteen vuoteen vankeutta). Viiden vuoden vähimmäisrangaistus koskee tapauksia, jossa lasta on teon yhteydessä vakavasti pahoinpidelty tai joissa hänelle on aiheutettu kuoleman vaara.

3 RANGAISTUSKÄYTÄNNÖN ARVIOINNISSA HUOMIOON OTETTAVIA SEIKKOJA

3.1 Yleistä

Tuomioistuimet ovat rangaistusta määrätessään sidottuja rikoslain 6 luvun säännöksiin, joiden mukaan rangaistukseen vaikuttavat moninaiset tekoon, tekijään ja uhriin liittyvät tapauskohtaiset olosuhteet. Rikosten tekotavat vaihtelevat rangaistavuudeltaan. Lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten kirjo ulottuu aina seksuaalisväritteisestä kielenkäytöstä sukupuoliyhteyteen. Tekotapojen vaihtelu koskee myös törkeää lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä, jonka vähimmäisrangaistuksesta nyt on kysymys.

Tapauskohtaiset erot tarkoittavat sitä, että ei ole olemassa objektiivisesti osoitettavaa ”yhtä ainoaa oikeaa rangaistusta” kussakin jutussa, vaan ratkaisu perustuu riippumattoman tuomioistuimen lain säännösten puitteissa suorittamaan harkintaan. Muutoksenhaun kautta tämän harkinnan tulos voidaan saattaa ylemmän tuomioistuimen tarkasteltavaksi. Oikeuskäytännön ohjaamisen kannalta tärkeässä asemassa ovat seksuaalirikosten rangaistusten lajivalintaa ja mittaamista koskevat korkeimman oikeuden ennakkopäätökset, joista viime vuosilta mainittakoon erityisesti KKO 2011:102, 2013:26, 2013:31, 2014:48, 2014:85 ja 2014:91. Tuomioistuimen harkintavaltaan kuuluvat myös näytön arvioiminen ja teon oikeudellinen arviointi, jotka puolestaan vaikuttavat siihen, katsotaanko henkilön syyllistyneen kyseisen rikoksen perusmuotoiseen tekomuotoon tai törkeään tekomuotoon, mikä puolestaan vaikuttaa rangaistuksen määräämiseen.

Seksuaalirikoksista tuomittavat rangaistukset nousevat säännöllisin ajoin keskustelun kohteeksi. Usein tämä liittyy johonkin uutisoituun rikostuomioon, jonka rangaistuksen ei katsota ankaruudeltaan vastaavan ns. yleistä oikeustajua. Rikosoikeudellisen järjestelmän toimivuuden kannalta on tärkeää, että sillä on uskottavuutta kansalaisten silmissä. Yksittäiset tuomiot eivät kuitenkaan sinällään kerro rangaistuskäytännön suurista linjoista eivätkä yksittäiset mielipiteet ilmennä yleistä oikeustajua. Lisäksi julkisuudessa käsiteltyjä juttuja koskevassa uutisoinnissa ei useinkaan kerrota tekotavasta ja olosuhteista, joissa rikos on tehty. Tämä johtuu usein asiakirjojen, tuomio mukaan lukien, salassapitoa koskevista määräyksistä. Syyksi luetun rikoksen nimike ei vielä kerro teon yksityiskohdista. Samankin rikosnimikkeen sisällä rikokset saattavat vaihdella merkittävästi tekotavoiltaan ja rangaistavuudeltaan. Rangaistukset myös perustuvat tekohetken lainsäädäntöön, jolloin tekohetken lievemmän lain soveltamisperiaatteen vuoksi yksittäisissä tapauksissa eivät välttämättä näy lainsäädäntöön tehdyt tiukennukset, mikä voi antaa harhaanjohtavan kuvan rangaistuskäytännöstä kokonaisuudessaan.

Koska yksittäisistä tapauksista ei voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä, merkittävimpien viime vuosina toteutettujen seksuaalirikosten rangaistuskäytäntöön vaikuttavien lainsäädäntömuutosten taustalla on ollut perusteellinen rangaistuskäytäntöä koskeva tutkimustieto. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimus oli osaltaan johtamassa siihen, että vuonna 2011 lapsen seksuaalisen hyväksi-

käytön vähimmäisrangaistus korotettiin neljään kuukauteen vankeutta ja sukupuoliyhteyden sisältävä teko sisällytettiin törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistöön. Vastaavanlainen Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen selvitys oli tärkeä taustamateriaali vuonna 2014 toteutetussa raiskausrikoksia koskevassa lainsäädäntöuudistuksessa. Tutkimuksessa ja selvityksessä perehdyttiin muun ohessa siihen, millaisia rangaistuksia tuomitaan erilaisia tekotapoja käsittävistä hyväksikäyttöja raiskausrikoksista. Tutkimuksen ja selvityksen laatijoilla oli pääsy myös salassa pidettäviin tietoihin.

3.2 Rikosten uusimisen merkitys

Rangaistuksen lajin valintaan ja mittaamiseen vaikuttaa se, onko vastaajalla aikaisempia tuomioita, ja jos on, minkälaisista rikoksista ne ovat. Ehdollisen vankeuden koeajalla tehty uusi rikos saattaa rikoslain 2 b luvun 5 §:n nojalla johtaa siihen, että ehdollinen vankeus määrätään pantavaksi täytäntöön. Vaikka näin ei tapahtuisi, uudesta koeajalla tehdystä rikoksesta saatetaan joka tapauksessa tuomita ehdoton vankeusrangaistus. Huomioon on otettava myös se, että rikoslain 6 luvun 5 §:n 5 kohdan mukaan rangaistuksen koventamisperuste on tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Tämä koskee rikoslain 6 luvun 3 §:n 3 momentin nojalla sekä rangaistuksen mittaamista että rangaistuslajin valintaa.

Rikoksen uusimisella tarkoitetaan sitä, että tekijä on aikaisemmin tuomittu rikoksesta, joka rikoslain 6 luvun 5 §:n 5 kohdan mukaisesti koventaa rangaistusta. Uusimisesta on tässä yhteydessä erotettava se, että lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten kohdalla rikoksentekijä saattaa jatkaa rikoksen tekemistä pitkän aikaa tai ehtiä tehdä useampia rikoksia ennen kiinni jäämistään. Näissä tilanteissa on kysymys siitä, että aikaisempien tuomioiden puuttuessa niiden rangaistusta koventavaa vaikutusta uusimisen kautta ei ole. Tekojen kesto tai moninaisuus tulee kuitenkin luonnollisesti muutoin otetuksi huomioon rangaistuksen määräämisessä ankaroittavana seikkana.

Seksuaalirikosten uusimisesta on tietoa Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksessa (s. 80–85), jossa keskitytään samankaltaisten rikosten uusimiseen uusien tietyn ajan kulussa annettujen tuomioiden perusteella. Tutkimuksen johtopäätösten mukaan seksuaalirikosten uusimisriski on selkeästi pienempi kuin keskeisissä yleisissä rikoksissa (esimerkiksi rattijuopumus-, varkaus- ja huumausainerikokset). Johtaja Lappi-Seppälän lausunnosta ilmenee aikaisemmin todetun mukaisesti myös se, että törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ehdolliseen vankeuteen tuomituista tehdyn otannan perusteella rikosrekisterimerkintöjä oli vain noin joka kuudennella tuomitulla ja merkinnät eivät olleet seksuaalirikoksista.

Seksuaalirikosten vähäisestä uusimisesta johtuen aikaisempien tuomioiden koventava vaikutus sen enempää rangaistuksen mittaamisen kuin rangaistuslajin valinnan kohdalla ei ole samalla tavalla merkittävä kuin esimerkiksi omaisuus- ja huumausainerikosten kohdalla.

3.3 Ehdollinen vankeus

Seksuaalirikosten samoin kuin useiden muidenkin rikosten seuraamuksista keskusteltaessa usein arvostellaan ehdollisen vankeuden käyttöä, koska sitä ei pidetä tarpeeksi tuntuvana rangaistuksena. Ehdollinen vankeus on seuraamus, joka on yleisesti eri valtioiden oikeusjärjestelmissä. Ehdolliseen vankeuteen sisältyy tietynlainen varoituselementti, koska ehdollisen vankeuden koeaikana tehty uusi rikos voi edellä todetuin tavoin johtaa rangaistuksen täytäntöönpanoon eli ehdottoman vankeuden tuomitsemiseen. Ehdollinen vankeus ei tule kysymykseen vakavimpien rikosten seuraamuksena, koska rikoslain 6 luvun 9 §:n 1 momentin nojalla yli kahden vuoden vankeusrangaistusta ei voida tuomita ehdollisena. Tarvittaessa ehdollista vankeutta voidaan tehostaa oheisseuraamuksilla eli sakolla tai yhdyskuntapalvelulla. Lisäksi rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan, jonka keskeisen sisällön muodostavat valvontatapaamiset valvojan kanssa.

Ehdolliset vankeusrangaistukset myös merkitään rikosrekisteriin, mikä tarkoittaa sitä, että ne tulevat järjestelmällisesti huomioon otetuiksi esimerkiksi syyteharkinnassa ja rangaistuksen määräämisessä, mikä on omiaan johtamaan ankarampiin rangaistuksiin rikosten uusimistilanteissa. Lisäksi ehdollista vankeusrangaistusta koskevat tiedot välittyvät eteenpäin niissä tapauksissa, joissa rikosrekisteritietoja on lain mukaan mahdollistaa käyttää esimerkiksi luvan myöntämistilanteissa tai työhönottotilanteissa henkilön luotettavuuden tai soveltuvuuden selvittämiseen. Tämä koskee myös tilanteita, joissa arvioidaan, onko henkilö soveltuva työskentelemään lasten kanssa tai toimimaan lasten kanssa vapaaehtoistoiminnassa. Viimeksi mainitusta säädetään aikaisemmin todetuin tavoin lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä annetussa laissa ja lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämisestä annetussa laissa, joiden säännösten ja rikosrekisterilain säännösten perusteella huomioon otettaviksi tulevat myös lapsipornografia- ja seksuaalirikoksista tuomitut sakkorangaistukset.

Ehdollisella vankeusrangaistuksella myös on uusia rikoksia estävää vaikutusta. Yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoa koskevan lainsäädännön uudistamisen yhteydessä (HE 215/2014 vp, s. 14) viitattiin Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen 1990-luvun lopulla tekemään selvitykseen, jonka mukaan neljälle viidestä tuomitusta ehdollinen vankeusrangaistus jää ainoaksi rangaistukseksi.

3.4 Ehdottoman vankeuden vaihtoehdot ja seuraamusjärjestelmän sisältö

Kuten Rikosseuraamuslaitoksen lausunnostakin ilmenee, ehdottoman vankeusrangaistuksen käyttöön liittyy monenlaisia haittavaikutuksia. Lyhyelläkin ehdottomalla vankeudella on uusimisriskiä lisäävä vaikutus, ja huomattava osa ehdottomaan vankeuteen tuomituista palaa vankilaan. Ehdottomalle vankeudelle onkin viime vuosikymmeninä pyritty löytämään toimivia vaihtoehtoja, joista käyttöön on otettu yhdyskuntapalvelu ja valvontarangaistus. Lainvalmistelutöissä (HE 17/2010 vp, s. 17) todetaan esimerkiksi valvontarangaistuksen mahdollistavan rikoksentekijän työ- tai opiskelupaikan säilyttämisen ja helpottavan perhesuhteiden ja sosiaalisten suhteiden ylläpitoa. Samalla välte-

tään kosketus vankilan rikollisia asenteita ihannoivaan alakulttuuriin. Nämä seikat ovat omiaan edistämään rikoksentekijän rikoksetonta elämää rangaistuksen suorittamisen jälkeen. Rikosseuraamuslaitoksen lausunnosta ilmenevällä tavalla haittavaikutukset eivät kohdistu vain rikoksentekijään vaan koko yhteiskuntaan rikoksiin urautuvan henkilön aiheuttamien kustannusten ja potentiaalisille uhreille aiheutuvan riskin vuoksi.

Ehdotonta vankeusrangaistusta pidetään erityisen haitallisena rikoksiin alle 18-vuotiaiden kohdalla, minkä vuoksi aikaisemmin todetun mukaisesti rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentin nojalla kynnys sen käytölle on heidän kohdallaan korkea. Nuorten rikoksentekijöiden kohdalla on sinällään pidetty perinteisesti tärkeänä sitä, että heidän tekoihinsa puututaan nopeasti ja teon edellyttämällä tuntuvuudella. Uusista rikoksista estävää vaikutusta on sillä, että nuori havaitsee yhteiskunnan ottavan hänen tekonsa vakavasti.

Valvontarangaistuksen ja yhdyskuntapalvelun käyttöedellytyksiä koskevat säännökset johtavat käytännössä siihen, että yhdyskuntapalvelua ei voida yksinään ja valvontarangaistusta ei voida tuomita törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rangaistuksena. Pitkähköä ehdollista vankeusrangaistusta voidaan kylläkin tietyin edellytyksin tehostaa yhdyskuntapalvelulla, jonka kesto on lyhyempi kuin sellaisen yhdyskuntapalvelun, joka tuomitaan ehdottoman vankeuden sijasta ainoana rangaistuksena.

Pääministeri Jyrki Kataisen vuoden 2011 hallitusohjelman mukaan selvitettäväksi tuli, olisiko perusteltua kehittää seuraamusjärjestelmää siten, että pitkiin ehdollisiin vankeusrangaistuksiin voitaisiin liittää lyhyt ehdoton rangaistus. Oikeusministeriön asettama yhdistelmävankeustyöryhmä ehdotti huhtikuussa 2013 julkaistussa mietinnössään (Mietintöjä ja lausuntoja 20/2013), että rikoslakiin lisättäisiin uutena rangaistuslajina ehdottoman ja ehdollisen vankeuden yhdistelmävankeus. Tämä olisi pääsääntöisesti koskenut vuoden ja kahden vuoden välillä olevia vankeusrangaistuksia, eräissä tilanteissa myös kahden ja kolmen vuoden välillä olevia vankeusrangaistuksia. Työryhmä ei ollut tältä osin yksimielinen. Lisäksi lausuntopalaute oli omiaan johtamaan siihen, että työryhmän ehdotukset eivät johtaneet jatkovalmisteluun. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strategisen ohjelman mukaan tarkasteltavaksi tulevat ehdollisen vankeustuomion tehostamismahdollisuudet, kuten lyhyt ehdoton vankeus. Hallituksen strategisen ohjelman kirjausta on tarkoitus toteuttaa niin, että vuonna 2017 annetaan hallituksen esitys koskien ehdollisen vankeuden tehostamista laajentamalla oheisseuraamusten käyttöalaa.

Yleisemmillä seuraamusjärjestelmää koskevilla lainsäädäntömuutoksilla rangaistuskäytäntöön voidaan tarpeen ilmetessä vaikuttaa johdonmukaisesti ja kokonaisvaltaisesti sen sijaan, että tehdään pistemäisesti muutoksia yksittäisiä rikoksia koskeviin rangaistussäännöksiin. Ehdottoman vankeuden käyttöön vaikuttavien säännösten muuttaminen koskettaa kriminaalipolitiikan ydintä, minkä vuoksi ehdottoman vankeuden käyttämistä seksuaalirikosten seuraamuksena ei voida tarkastella muiden rikosten rangaistuskäytännössä erillisenä kysymyksenä. Seksuaalirikosten lisäksi henkilökohtaisen koskemattomuuden ja yksilön toiminnanvapauden kannalta merkityksellisiä rikoksia ovat myös henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset, vapauteen kohdistuvat rikokset ja ryöstörikokset.

3.5 Yleinen rangaistuskäytäntöä koskeva viitekehys

Seksuaalirikosten rangaistuskäytäntöä ei voida tarkastella erillisenä muiden rikosten rangaistuskäytännöstä. Lainsäätäjä suhteuttaa rikoksia paheksuttavuudeltaan ja vakavuudeltaan toisiinsa niistä säädettyjen rangaistusasteikkojen kautta. Rikosten rangaistustasoa arvioitaessa merkitystä on siis silläkin, minkälaisia rangaistuksia tuomitaan vastaavan tai vastaavanlaisen rangaistusasteikon omaavista rikoksista.

Rangaistusasteikkoihin sidotun tarkastelun lisäksi seksuaalirikosten rangaistuskäytäntöä ei voida erottaa yleisestä muita rikoksia koskevasta viitekehyksestä toisessakaan mielessä. Huomioon on otettava se rikosoikeuden yleisten oppien uudistamista koskevissa lainvalmistelutöissä (HE 44/2002 vp, s. 179) todettu seikka, että rangaistuskäytäntöjä selvitettäessä on tuomittujen rangaistusten havaittu yleensä liikkuvan asteikon keskivaiheen alapuolella. Rangaistusasteikon käytetyin osa tuntuu usein olevan asteikon ensimmäinen neljännes. Hallituksen esityksen mukaan tämä kertoo rikosten käytännön ilmenemismuotojen jakauman määrätynlaisesta vinoudesta: lieviä tapauksia on aina enemmän kuin törkeitä. Tämä yleinen katsantokanta koskee kaikkia rikoksia, siis myös seksuaalirikoksia. Vaikka usein rangaistustason asianmukaisuutta arvioitaessa ja rangaistustasosta keskusteltaessa huomiota kiinnitetään rikoksesta säädettyyn enimmäisrangaistukseen, rangaistuksen mittaamiskäytännön ja näin ollen oikeuskäytännön ohjaamisen kannalta suurempaa merkitystä on vähimmäisrangaistuksella.

3.6 Rangaistustasoon vaikuttavien lainsäädäntömuutosten tekeminen

Rangaistusasteikkojen muutoksilla lainsäätäjä voi ohjata rangaistuskäytäntöä tiettyyn suuntaan, jos käytäntö kattavan rangaistuskäytäntöä koskevan tiedon perusteella havaitaan vinoutuneeksi tai jos käsitys teon rangaistusarvosta ja siihen liittyen paheksuttavuudesta on muuttunut. Rangaistusasteikkomuutoksia tehdään maltillisesti ja harvoin, yleensä laajempien uudistusten yhteydessä. Joskus ankarampia rangaistusasteikkoja on säädetty myös kansainvälisten velvoitteiden, esimerkiksi Euroopan unionin puitepäätösten vaikutuksesta, jolloin kansallista liikkumatilaa ja siihen liittyvää harkinnanvaraa ei ole.

Kuten useissa lausunnoissa ja aikaisemmin viitatussa lakivaliokunnan mietinnössä LaVM 4/2014 vp todetaan, usein tapahtuvat lainsäädäntömuutokset vaikeuttavat lainsoveltamista. Tämä liittyy ennen kaikkea siihen, että rikoslain 3 luvun 2 §:n mukaan rikoksiin sovelletaan tekohetken lakia, jollei tuomitsemishetken laki johda lievempään lopputulokseen. Koska lainsäädäntömuutokset yleensä johtavat ankarampaan lopputulokseen, sovellettavaksi tulee käytännössä tekohetken laki. Kuten erityisesti Pohjois-Karjalan käräjäoikeuden lausunnosta ilmenee, tiheätahtiset muutokset voivat yksittäistapauksissa johtaa hyvinkin monimutkaisiin rajanvetoihin sovellettavan lain, teonkuvauksen ja rangaistusseuraamuksen osalta. Oman ongelmaryhmän rangaistuksen määräämisessä muodostavat jatkuvaluonteiset teot, joihin kuuluvia osatekoja on tehty useamman rangaistussäännöksen voimassaoloaikana.

Rangaistusasteikkomuutosten oikeuskäytäntöä ohjaavaan vaikutukseen liittyy aina tietynlainen epävarmuus. Vaikka esimerkiksi vähimmäisrangaistuksen korottamisella yleensä tavoitellaan rangaistuskäytännön ankaroitumista ja tavoiteltuja vaikutuksia myös saavutetaan, etukäteen on vaikeaa täsmällisesti arvioida, minkä verran rangaistuskäytäntö ankaroituu tietyn asteikkomuutoksen tekemisellä. Tämä koskee niin rangaistusten kestoa kuin sitä, miten valinta eri rangaistusten välillä muuttuu.

Jos rangaistuskäytännön muuttaminen ankarampaan suuntaan katsotaan perustelluksi, rangaistusasteikon muuttaminen ei ole ainoa rikoslainsäädännöllinen keino tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Siihen voidaan päästä myös siirtämällä tekoja lievemmin rangaistavan rikoksen nimikkeen alta ankarammin rangaistavan rikoksen nimikkeen alle. Tätä ilmentää esimerkiksi rikoslain 20 luvun 7 §:n 1 momentin muuttaminen vuonna 2011 siten, että sukupuoliyhteyden sisältävistä hyväksikäyttörikoksista tuli lähtökohtaisesti törkeitä lapsen seksuaalisia hyväksikäyttöjä. Hallituksen esityksen HE 282/2010 vp yleisperusteluissa todetaan (s. 14), että seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaamisen ja ruumiillisen koskemattomuuden suojaamisen kannalta sukupuoliyhteyden sisältävää tekoa voidaan lähtökohtaisesti pitää vakavampana kuin tekoa, jossa on ainoastaan koskettelua tai jossa fyysistä kontaktia tekijän ja uhrin välillä ei ole ollenkaan.

3.7 Muut keinot rikosten estämistä ja asianmukaisesta rangaistustasosta huolehtimista varten

Rangaistusten asemaa seksuaalirikosten estämisessä ei ole syytä ylikorostaa. Tämä koskee niin rangaistusten yleisiä rikoksia estäviä vaikutuksia kuin jo tuomittuun rikoksentekijään kohdistuvia erityisiä uusien rikosten tekemistä estäviä vaikutuksia. Mitä tulee yleisestävyyteen, seksuaalirikokset eivät välttämättä ole luonteeltaan sellaisia rikoksia, joiden tekijät tekoon ryhtymistä edeltävässä vaiheessa kiinnittäisivät huomiota rikoksesta seuraavaan rangaistukseen tai sen ankaruuteen sikäli kuin heillä edes on käsitystä niistä tai riittävästi tietoa. Rikosten tekemistä edeltävässä mahdollisessa laskelmoinnissa suurempaa merkitystä saattaa olla esimerkiksi rikoksentekotilaisuuksilla ja kiinnijäämisriskillä. Lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten osalta merkitystä on myös esimerkiksi lasten kanssa säännöllisesti tekemisissä olevien henkilöiden rikostaustan tehokkaalla selvittämisellä.

Lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten osalta kontrollijärjestelmä on merkittävästi tehostunut viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana. Rikosprosessiin päätyvien asioiden määrä on moninkertaistunut. Esimerkiksi poliisin tietoon tulleiden lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten määrä on kahdeksankertaistunut vuosina 1980–2014. Tästä ei voida tehdä sitä johtopäätöstä, että rikosten tosiasiallinen kokonaismäärä olisi lisääntynyt. Jotkut tutkimustulokset pikemminkin tukevat päinvastaisen kehityksen puolesta kuten Lastensuojelun Keskusliiton lausunnosta ilmenee. Tietoisuus lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten luonteesta (rikosten vahingolliset vaikutukset sekä piiloon jäämisen ja myöhäisen ilmitulon riski) on lisääntynyt, mikä on ilmennyt paitsi ilmoittamisalttiuden lisääntymisenä (mukaan lukien tietyille viranomaisille asetettu ilmoitusvelvollisuus) myös näiden rikosten selvittämistapojen tehostumisena.

Erityisestävässä mielessä tärkeässä asemassa ovat seksuaalirikollisille annettava hoito ja muut vastaavat toimenpiteet, joilla edistetään rikoksentekijän rikoksetonta elämää rangaistuksen suorittamisen jälkeen. Rikosseuraamuslaitoksen lausunnossa käsitellään laitoksen käytettävänä olevia STOP –

ohjelmaa ja Uusi Suunta -yksilökuntoutusohjelmaa. Lisäksi seksuaalirikoksiin syyllistyneiden lääkehoito on jo Suomessa otettu osaksi seuraamusjärjestelmää. Tätä koskevat säännökset ovat valvotusta koevapaudesta annetussa laissa (629/2013). Vangin vapauttamiseen liittyvän valvotun koevapauden ehdoksi voidaan asettaa, että seksuaalirikoksesta tuomittu vanki sitoutuu noudattamaan Rikosseuraamuslaitoksen lääkärin hänelle asettamia seksuaalirikoksen uusimisen ehkäisemiseksi tarkoitettua lääkehoitoa koskevia määräyksiä ja sitoutuu tällaisen lääkehoidon valvontaan. Lääkehoitoa koskevien määräysten noudattamisen lisäksi ehdoksi voidaan asettaa, että vanki sitoutuu noudattamaan psykososiaalista hoitoa ja tukea koskevia määräyksiä. Jos koevapauteen sijoitettu rikkoo velvollisuuksiaan, koevapaus voidaan peruuttaa määräajaksi tai kokonaan.

Toisaalta Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen lausunnoista ilmenee, että seksuaalirikosten ehkäisemiseksi annettavassa hoidossa on vielä kehittämisen ja parantamisen varaa. Tarvittaessa hoitoa ja vastaavia toimenpiteitä tulisi olla saatavilla jo ennen seksuaalirikosten tekemistä vaiheessa, jossa esimerkiksi tekijän omien tuntemusten perusteella voidaan havaita vaara syyllistymisestä seksuaalirikoksiin. Sairaanhoitopiirin lausunnon mukaan toistaiseksi tällaiseen hoitoprojektiin ei ole saatu rahoitusta. Tämän lisäksi huomiota on kiinnitettävä lyhyisiin ehdottomiin vankeusrangaistuksiin tuomittuihin ja niihin, jotka tuomitaan vankilan ulkopuolella suoritettavaan rangaistukseen, johon hoitoa ei ole välttämättä yhdistettävissä vankilassa suoritettavan rangaistuksen tapaan.

Rikosten paheksuttavuutta ja vahingollisuutta vastaavan rangaistustason ylläpitämisestä voidaan huolehtia ja yhtenäistä oikeuskäytäntöä edistää tuomareille seksuaalirikoksista annettavalla koulutuksella sekä rangaistuskäytäntöä koskevan tutkimus- ym. tiedon keräämisellä sekä välittämisellä heille. Oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (370/2007) 34 a §:n mukaan tuomioistuin voi luovuttaa toiselle tuomioistuimelle salassa pidettävän oikeudenkäyntiasiakirjan, jota toinen tuomioistuin tarvitsee lainkäytön yhtenäisyyden varmistamiseksi käsiteltävänään olevan asian ratkaisua harkitessaan. Tämän pykälän perusteella tuomioistuin voi saada muuten salassa pidettävää tietoa esimerkiksi muissa tuomioistuimissa käsitellyistä seksuaalirikoksista.

Syytä on kiinnittää myös huomiota tuomioiden riittävään ja asianmukaiseen perustelemiseen, mikä on myös osittain koulutuskysymys. Mitä paremmin tuomio perusteellaan, sitä enemmän sen laatija joutuu samalla pohtimaan ratkaisunsa kestävyyttä ja sitä ymmärrettävämpi ratkaisu on myös ulkopuoliselle arvioijalle.

3.8 Rangaistusten täytäntöönpanosta aiheutuvat kustannukset

Lainsäädäntömuutosten tarvetta arvioitaessa on myös otettava huomioon asteikkomuutosten aiheuttamat taloudelliset vaikutukset. Niihin sinällään liittyy etukäteisarvioinnissa merkittävästi epävarmuustekijöitä, koska oikeuskäytännön kehitystä lainmuutoksen jälkeen ei voida koskaan tarkasti ennustaa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisusta ”Rikollisuustilanne 2013” (Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 266) ilmenee (s. 416 ja 420), että vuoden 2013 tietojen mukaan kokonaan vankilassa suoritetun vankivuoden hinta on noin 68 000 euroa. Vankipäivä maksaa keskimäärin 185 euroa, suljetussa laitoksessa 214 euroa ja avolaitoksessa 163 euroa. Jos henkilölle tuomitaan

vuoden ehdoton vankeusrangaistus, vankeusrangaistus maksaa siis ensikertalaisen osalta noin 34 000 euroa (suorittaa puolet rangaistuksesta vankilassa) ja rikoksenuusijan osalta noin 45 000 euroa (suorittaa kaksi kolmasosaa rangaistuksesta).

Vapaudessa suoritettavien yhdyskuntaseuraamusten yksikköhinnat ovat tyypillisesti joitakin tuhansia euroja. Yhdyskuntapalvelu maksaa keskimäärin 34,08 euroa tunnilta ja ehdollisen vankeuden valvonta 7,54 euroa päivältä.

4 TÖRKEÄN LAPSEN SEKSUAALISEN HYVÄKSIKÄYTÖN MINIMIRANGAISTUKSEN KOROTTAMINEN

4.1 Arvioinnissa keskeiset erityisesti rangaistuskäytäntöä koskevat seikat

Rikoslain 20 luvun 7 §:n mukaan törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä on tuomittava vankeutta vähintään yksi ja enintään kymmenen vuotta. Rangaistusasteikkoa ei ole muutettu sen jälkeen, kun se säädettiin 1990-luvun seksuaalirikossäännösten uudistamisen yhteydessä. Vuonna 2011 pykälää muutettiin niin, että kvalifiointiperusteeksi nostettiin sukupuoliyhteyden sisältävä teko, ja samalla eduskuntakäsittelyssä hylättiin lakialoite vähimmäisrangaistuksen korottamisesta kahdeksi vuodeksi vankeutta.

Kun sukupuoliyhteyden sisältävä teko lisättiin törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön kvalifiointiperusteeksi, arvioitiin, että muutoksesta aiheutuu päivittäisen vankiluvun kasvu 120 vangilla. Samalla todettiin kuitenkin, että törkeiksi muuttuvista hyväksikäyttörikoksista ei mahdollisesti tuomita ehdottomia vankeusrangaistuksia niin paljon eli samassa suhteessa kuin törkeistä lapsen seksuaalisista hyväksikäytöistä tuolloin tuomittiin eikä niin pitkiin ehdottomiin vankeusrangaistuksiin kuin törkeistä hyväksikäytöistä tuolloin tuomittiin. Lisäksi todettiin, että vaikutuksia arvioitaessa on otettava huomioon rikosten paljastumiseen liittyvä viive, asian käsittely rikosprosessissa, valitustapauksissa tapahtuva tuomion täytäntöönpanokelpoisuuden viivästyminen sekä ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon valmistelu, minkä vuoksi vaikutukset vankeinhoitoon toteutuvat vähitellen ja toteutuvat täysimääräisesti vasta useiden vuosien kuluttua. (HE 282/2010 vp, s. 17).

Tilastokeskuksen rangaistustiedoista vuosilta 2010–2014 (edellä sivulla 12) voidaan tehdä varovaisesti johtopäätöksiä vuoden 2011 muutoksen vaikutuksista rangaistuskäytäntöön. Varovaisuus johtuu, paitsi viiveestä koskien asioiden käsittelyä rikosprosessissa, myös siitä, ettei ole tietoa rikosten tarkemmista tekotavoista. Joka tapauksessa on täysin selvää, että muutoksen vaikutukset eivät näy vielä täysimääräisesti viime vuosien rangaistustilastoissa.

Tilastokeskuksen tiedoista ilmenevät lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä ja törkeää lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevat rangaistusten lukumäärät osoittavat siirtymää lapsen seksuaalisen hyväksikäytön puolelta törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön puolelle. **Siirtymää ilmeisesti selittää se, että lainsäädäntömuutosten erään tavoitteen mukaisesti sukupuoliyhteyden sisältäviä tekoja on aikaisempaa enemmän katsottu nimenomaan törkeiksi hyväksikäyttörikoksiksi.** Siirtymää saattaa jatkossa lisätä myös vuonna 2014 tapahtunut sukupuoliyhteyden määritelmän laajentuminen.

Kuten Tilastokeskuksen tiedoista ilmenee, törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittujen rangaistusten lukumäärä on suurin piirtein kolminkertaistunut, jos vertailu suoritetaan vuosina 2011 ja 2014 tuomittujen rangaistusten perusteella. Myös törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittujen ehdottomien vankeusrangaistusten määrä on noin kolminkertaistunut. Ehdottomien vankeusrangaistusten keskipituus on pysynyt ennallaan (noin kolme vuotta).

Vuosien 2011 ja 2014 tietojen vertailun perusteella aikaisemmin lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä arvioitujen sukupuoliyhteyden sisältävien tekojen siirtyminen törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön piiriin on saattanut hallituksen esityksessä ennakoidulla tavalla vähentää ehdottomien

vankeusrangaistusten osuutta törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomituista rangaistuksista. Vuonna 2011 prosenttiosuus oli 79 ja vuonna 2014 prosenttiosuus oli 63. Toisaalta Tilastokeskuksen tiedoista ilmenee, että prosenttiosuuksissa on merkittävää vaihtelua. Esimerkiksi lainmuutosta edeltävän vuoden 2010 prosenttiluku oli 57.

Joka tapauksessa merkittävä osa törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittavista rangaistuksista on siis ehdottomia vankeusrangaistuksia jo nykyisellä rangaistusminimilläkin. Kuten aikaisemmista tiedoista ilmenee, prosenttiosuus oli vuonna 2014 korkeampi kuin saman rangaistusasteikon omaavilla törkeällä pahoinpitelyllä ja törkeällä huumausainerikoksella. Ilman tarkempaa tutkimustietoakin on aihetta olettaa, että ehdottomia vankeusrangaistuksia tuomitaan nimenomaan tapauksissa, joissa rikoksen sisältämä seksuaalinen teko on sukupuoliyhteys.

Tilastokeskuksen tiedoista ilmenee myös, että törkeää lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva rangaistuskäytäntö on ankaroitunut sillä tavoin, että ehdollisia vankeusrangaistuksia aikaisempaa enemmän tehostetaan yhdyskuntapalvelulla. **Vuonna 2014 tuomituista ehdollisista vankeusrangaistuksista kahteen kolmasosaan liittyi oheisseuraamuksena yhdyskuntapalvelu. Muutos edeltäviin vuosiin on olennainen.**

Rangaistuksen mittaamiseen ja rangaistuslajin valintaan vaikuttaa rikoksentekijän ikä, koska alle 18-vuotiaan tekemästä rikoksesta tuomittava vankeusrangaistus tuomitaan rikoslain 6 luvun 8 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaisesti lievennetyltä rangaistuasteikolta ja koska rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentin mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Kuten johtaja Tapio Lappi-Seppälän lausunnosta ilmenee, merkittävä osa törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittavista ehdollisista vankeusrangaistuksista tuomitaan nuorille rikoksentekijöille. Hänen otantansa perusteella neljäsosa tuomituista oli tehnyt rikoksensa alle 18-vuotiaana.

Rangaistuksen mittaamiseen ja rangaistuslajin valintaan vaikuttaa myös rikoksen uusiminen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksesta ja johtaja Lappi-Seppälän lausunnosta ilmenee, että seksuaalirikosten uusiminen on vähäisempää kuin keskeisissä yleisissä rikoksissa ja että tietyllä otantajaksolla törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ehdolliseen vankeuteen tuomituilla ei ole juurikaan ollut aikaisempia tuomioita eikä ollenkaan aikaisempia tuomioita seksuaalirikoksista. Aikaisempien tuomioiden rangaistusta koventavaa vaikutusta ei siis mainittavasti ole.

Arvioitaessa tarvetta korottaa törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön minimirangaistusta on syytä kiinnittää huomiota siihen, että lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tekotapoihin perustuen myös törkeän tekomuodon tekotapojen kirjo on laaja, mikä puhuu laajan rangaistusasteikon puolesta. Törkeän lapsen seksuaaliseen hyväksikäytön piiriin kuuluu muitakin seksuaalisia tekoja kuin sukupuoliyhteys, jonka määritelmä on lisäksi aikaisemmin todetun mukaisesti laaja. Joissakin lausunnoissa on aiheellisesti kiinnitetty huomiota siihen, että jos rangaistusminimiä korotettaisiin kansalaisaloitteen mukaisesti, sen kokeminen liian korkeaksi saattaisi joissakin tuomitsemistilanteissa johtaa epätyydyttäviin lopputuloksiin (Valtakunnansyyttäjänvirasto, oikeusneuvos Marjut Jokela ja Itä-Suomen hovioikeus). Tämä voi ilmetä niin, että törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön asemesta tuomitaankin lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai että sovelletaan teon rankaisemattomaksi tekevää rikoslain 20 luvun 7 a §:n rajoitusperustetta. Uhkana on myös se, että rangaistusminimin korottamisen kautta tuomitsemistilanteissa käy niin, että joudutaan merkittävässä määrin ja oikeusvarmuutta ja oikeu-

denkäytön ennakoitavuutta vaarantavalla tavalla alittamaan rangaistusminimi, minkä rikoslain 6 luvun säännökset sinällään mahdollistavat.

Rangaistusasteikoilla rikoksia suhteutetaan toisiinsa niiden vakavuuden ja vahingollisuuden ja niihin liittyen rikosten rangaistusarvon perusteella. Rikosten rangaistusasteikkojen täytyy olla niin rikoslain sisällä kuin seksuaalirikoksia koskevan 20 luvun sisällä sellaisia, että eri tekojen asteikot ovat keskenään asianmukaisessa suhteessa. Aloitteiden ehdotusten mukaan törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rangaistusminimi olisi sama kuin lapseen kohdistuneen törkeän raiskauksen kahden vuoden vähimmäisrangaistus. Raiskausrikoksessa rikoksentekijä käyttää hyväksi väkivaltaa tai sen uhkaa taikka asianomistajan puolustuskyvytöntä tilaa. Tätä ei edellytetä lapseen kohdistuvassa hyväksikäyttörikoksessa, vaan seksuaalisen teon tekeminen lapselle sellaisenaan on kriminalisoinnin kohteena. Jos tekijä käyttää hyväkseen mainittuja keinoja taikka mainittua tilaa, hänet on tuomittava sekä (törkeästä) lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä että (törkeästä) raiskauksesta. Törkeä raiskaus tekona eroaa törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä myös siinä, että ensiksi mainitun sisältämä seksuaalinen teko on aina sukupuoliyhteys. Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö voi sisältää myös muun seksuaalisen teon. Rikosten erilaiseen tekotapaan liittyvään näkökohtaan on kiinnitetty huomiota eräissä lausunnoissa.

Kuten vuoden 2011 lainsäädäntömuutosten yhteydessä korostettiin, lapseen kohdistuvien hyväksikäyttörikosten osalta lähtökohtaisesti vakavimpia ovat sukupuoliyhteyden sisältävät teot. Rikollisuustilanteesta olevan tiedon valossa ei ole perusteita sille, että tuolloin perusteellisen pohdinnan jälkeen tehtyä lainsäädäntöratkaisua muutettaisiin uudelleen hyvin lyhyen ajan jälkeen. Se tarkoittaisi käytännössä Suomen oloissa täysin poikkeuksellista runsaan viiden vuoden aikana tapahtuvaa minimirangaistuksen nostamista 14 vuorokaudesta kahteen vuoteen vankeutta. Tilastotietojen perusteella lainsäädännön muuttuminen on johtanut rangaistuskäytännön ankaroitumiseen. Lainsäädäntömuutosten tarpeen arvioinnin pohjaksi ei ole tällä kertaa sellaista tarkkaa tietoa tiettyihin tekotapoihin liittyvästä rangaistuskäytännöstä kuin oli viiden vuoden takaisia muutoksia valmisteltaessa.

Törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rangaistusminimin nostaminen kahteen vuoteen vankeutta ei myöskään estä juuri sen mittaisen vankeusrangaistuksen tuomitsemista ehdollisena. Rikoslain 6 luvun 9 §:n 1 momentin mukaan enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi. Kysymys ei ole pelkästään teoreettinen, koska myös tasan kahden vuoden vankeusrangaistuksia käytännössä tuomitaan.

Jos törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön minimi korotettaisiin kahteen vuoteen vankeutta ja jos kaikista törkeistä hyväksikäyttörikoksista tuomittaisiin sen jälkeen esimerkiksi keskimäärin kolmen vuoden ehdoton vankeusrangaistus, vuoden 2014 rangaistustietojen mukaan tämä tarkoittaisi sitä, että vankilavuosia tuomittaisiin tuona vuonna tuomittujen noin 210 vuoden asemesta noin 350 vuotta. Jos lisää tulleiden 140 vuoden osalta ensikertalaisten osuus olisi kolme neljäsosaa ja uusijoiden osuus neljäsosa, vankilassa suoritettavia kokonaisia vuosia tulisi lisää noin 90 vuotta. Näillä muuttujilla lisäkustannukset olisivat vuoden 2013 kustannustietojen valossa 6 112 000 euroa. Laskelma on varovainen, keskimääräinen rangaistuksen kesto voisi olla joitakin kuukausia enemmänkin. Eräitä taloudellisiin vaikutuksiin liittyviä arvioita on myös Rikosseuraamuslaitoksen lausunnossa.

4.2 Johtopäätökset

Oikeusministeriön käsityksen mukaan rangaistuskäytännöstä käytettävissä olevat tiedot eivät tue kansalaisaloitteessa ja lakialoitteessa esitettyä vaatimusta törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön minimirangaistuksen korottamisesta kahteen vuoteen vankeutta.

Merkittävä osa törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittavista rangaistuksista on ehdottomia vankeusrangaistuksia, joiden keskipituus on noin kolme vuotta vankeutta. Ehdottomien vankeusrangaistusten osuus rangaistuksista oli vuonna 2014 korkeampi kuin saman rangaistusasteikon omaavissa törkeässä pahoinpitelyssä ja törkeässä huumausainerikoksessa. Näitä rangaistuksia voidaan olettaa tuomittavan ennen kaikkea sukupuoliyhteyden sisältävistä teoista.

Vuonna 2011 tehtyjen lainsäädäntömuutosten vaikutus on jo näkynyt oikeuskäytännössä niin, että törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittujen rangaistusten ja ehdottomien vankeusrangaistusten lukumäärä on kolminkertaistunut siitäkin huolimatta, että muutosten vaikutukset eivät vielä näy täysimääräisesti viime vuosien rangaistustilastoissa.

Törkeistä lapsen seksuaalisista hyväksikäytöistä tuomitaan myös ehdollisia vankeusrangaistuksia. Huomioon on kuitenkin otettava se, että törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön piiriin kuuluvien tekojen kirjo on laaja käsittäen myös esimerkiksi tekoja, joihin ei liity fyysistä kontaktia tai joissa rikoksentekijä ja uhri eivät ole edes samassa paikassa. Ehdollisen vankeuden käyttöön vaikuttavia seikkoja ovat lisäksi tekijöiden nuori ikä ja aikaisempien tuomioiden puuttuminen. Seksuaalirikosten vähäisestä uusimisesta johtuen aikaisempien tuomioiden koventava vaikutus ei ole rangaistuslajin valinnan kohdalla samalla tavalla merkittävä kuin esimerkiksi omaisuus- ja huumausainerikosten kohdalla, mikä on ilmennyt törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ehdolliseen vankeuteen tuomittujen kohdalla. Ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksena määrätään aikaisempaa olennaisesti enemmän yhdyskuntapalvelua.

Huomiota on kiinnitettävä myös rikosoikeudellisen järjestelmän sisäiseen ja erityisesti seksuaalirikosten keskinäiseen johdonmukaisuuteen. Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ei tekotavan laajuus ja erilaisuus huomioon ottaen ole rinnastettavissa esimerkiksi lapseen kohdistuvaan törkeään raiskaukseen, jonka vähimmäisrangaistus on kaksi vuotta vankeutta.

Jos minimirangaistusta korotettaisiin, siitä saattaisi aiheutua myös useissa lausunnoissakin viitattuja epätoivottuja vaikutuksia kohtuuttomaksi koetuissa tilanteissa (rangaistus tuomittaisiin lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, sovellettaisiin teon rankaisemattomaksi tekevää rajoitussäännöstä tai sovellettaisiin rangaistusminimin alittamisen mahdollistavaa säännöstä).

Rikoslainsäädäntö ei voi olla jatkuvan uudistustyön kohteena. Välillä on pysähdyttävä esimerkiksi seuraamaan sitä, onko tehdyillä muutoksilla tavoiteltuja vaikutuksia. Seksuaalirikoksia koskeva rikoslain 20 luku on perusteellisesti uudistettu viimeisen runsaan kymmenen vuoden aikana. Eduskunnan lakivaliokunta viittasi tähän raiskaussäännöksiä viimeksi muutettaessa (LaVM 4/2014 vp). Valiokunta totesi, että tiettyä sääntelykokonaisuutta koskevien säännösten toistuva muuttaminen tiheään tahtiin on ongelmallista ja aiheuttaa huomattavia haasteita lainkäytössä. Valiokunnan mukaan näköpiirissä ei ollut merkittäviä uudistustarpeita.

Selvänä voidaan pitää sitä, että rangaistuskäytäntö on ankaroitunut vuoden 2011 lainsäädäntömuutosten seurauksena. On kuitenkin liian aikaista tehdä ratkaisevia johtopäätöksiä vuoden 2011 lainsäädäntömuutosten vaikutuksista, jotka eivät näy vielä täysimääräisesti vuosien 2012–2014 rangaistustilastoissa. Muutaman vuoden tarkastelujakso lainsäädäntömuutosten vaikutuksista oikeuskäytäntöön on liian lyhyt.

Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strategisessa ohjelmassa todetaan varmistettavan, että rikoksista annettavat rangaistukset ovat oikeudenmukaisessa suhteessa teon moitittavuuteen. Ohjelmassa todetaan myös, että tarkistetaan muun ohessa lapsiin kohdistuvien törkeiden seksuaalirikosten rangaistustasoa.

Rikosoikeudellisen järjestelmän toimivuuden kannalta sen kokeminen oikeudenmukaiseksi on tärkeää. Yksittäiset tuomiot eivät kuitenkaan kerro rangaistuskäytännön suurista linjoista eivätkä yksittäiset mielipiteet ilmennä yleistä oikeustajua. Uutisoinnissa ei usein myöskään voida kertoa tarkemmin rikoksen tekotavasta ja olosuhteista, joissa rikos on tehty.

Oikeusministeriössä hallitusohjelman toteuttaminen on jo aloitettu, kun on päätetty tehdä tutkimus siitä, vastaavatko rangaistukset yleistä oikeustajua. Laajamittaisella kyselytutkimuksella tullaan selvittämään kansalaisten näkemyksiä rikollisuudesta, seuraamusjärjestelmästä ja tuomioistuinten toiminnasta sekä myös tekotavan ja -olosuhteet kattavista rikostapauksista tuomittavista rangaistuksista. Ensi vuonna valmistuvan tutkimuksen käytännön toteuttamisesta huolehtii Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Tutkimuksen tuloksilla on merkitystä kansalaisaloitteen kannalta, koska aloitteen perustelujen mukaan kysymys on nimenomaan siitä, että rangaistukset eivät vastaa kansalaisten oikeustajua. Samanlaisia näkökohtia esitetään myös lakialoitteen perusteluissa. Tutkimus oletettavasti valmistuu runsaan vuoden kuluttua.

Tällä hetkellä on liian aikaista tehdä uusia lainsäädäntömuutoksia aikaisempien muutosten vaikutuksia riittävästi selvittämättä. Ajan kulumisen myötä rikostilastoistakin on saatavissa varmempaa tietoa muutosten suunnasta. Hallituksen strategisen ohjelman kirjaus ja tehtävä tutkimus tarkoittavat joka tapauksessa sitä, että asiaan palataan ja että törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rangaistustaso tulee arvioiduksi tällä hallituskaudella. Koska tutkimus koskee muitakin kuin seksuaalirikoksia, sen perusteella on mahdollista saada eri rikoslajien rangaistusasteikkojen ja niistä tuomittavien rangaistusten toisiinsa suhteuttamisen kannalta tärkeää tietoa.

5 MUIDEN KANSALAISALOITTEESSA TARKOITETTUJEN RIKOSTEN MINIMIRANGAISTUSTEN KOROTTAMINEN

Kansalaisaloitteen toisen vaatimuskohdan mukaan viiden seksuaalirikoksen minimirangaistus on nostettava sakosta neljään kuukauteen vankeutta. Nämä rikokset ovat rikoslain 17 luvun 18 §:ssä rangaistavaksi säädetty sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan kuvan levittäminen (rangaistusasteikko sakko – kaksi vuotta vankeutta), rikoslain 17 luvun 19 §:ssä rangaistavaksi säädetty sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapito (sakko – yksi vuosi vankeutta), rikoslain 20 luvun 8 a §:ssä rangaistavaksi säädetty seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta (sakko – kaksi vuotta vankeutta), rikoslain 20 luvun 8 b §:ssä rangaistavaksi säädetty lapsen houkuttteleminen seksuaalisiin tarkoituksiin (sakko – yksi vuosi vankeutta) ja rikoslain 20 luvun 8 c §:ssä rangaistavaksi säädetty sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraaminen (sakko – kaksi vuotta vankeutta).

Kansalaisaloitteen mukaan minimirangaistuksen nostaminen neljään kuukauteen liittyy siihen, että muuttamisen myötä näistäkin rikoksista tulisi aina merkintä rikosrekisteriin ja että näin pystyttäisiin estämään näihin rikoksiin syyllistyneiden henkilöiden työskenteleminen tai vapaaehtoistoiminta lasten kanssa.

Aloitteen tärkeä tavoite tulee saavutetuksi jo nykyisen lainsäädännön puitteissa. Vaikka rikosrekisterilain 2 §:n 1 momentin mukaan rikosrekisteriin merkitään pääsääntöisesti vankeusrangaistus, valvontarangaistus, yhdyskuntapalvelu ja nuorisorangaistus, jaksosta 2.1.3 ilmenevin tavoin rikosrekisteristä annettavaan otteeseen merkitään kuitenkin lasten kanssa työskentelevien ja lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämistä varten myös kysymyksessä olevista viidestä rikoksesta tuomitut sakkorangaistukset.

Vaikka aloite näiden viiden rikosten osalta lähinnä liittyy tarpeeseen varmistaa se, että niistä tuomitut sakkorangaistukset tulevat ilmi lasten kanssa työskentelevien ja vapaaehtoisina toimivien taustan tarkistuksessa, on syytä nostaa esiin eräitä yleisiä rangaistusasteikkoja ja myös kyseisten rikosten rangaistusasteikkoja koskevia näkökohtia.

Rangaistusasteikon tulee, minimirangaistus mukaan lukien, perustua kysymyksessä olevan rikoksen ajateltavissa olevien ilmenemismuotojen paheksuttavuuteen, vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen sekä tekotyypin ilmentämään tekijän syyllisyyteen. Puhutaan rikoksen rangaistusarvosta. Rangaistusasteikko tulee myös suhteuttaa muiden rikosten, tässä tapauksessa erityisesti seksuaalirikosten rangaistusasteikkoihin.

Rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä vakiintuneilla rangaistusasteikoilla lainsäätäjä ohjaa lainkäyttäjää niin, että oikeuskäytäntö muodostuu mahdollisimman yhtenäiseksi. Poikkeaville asteikoille on oltava erityiset perusteet. Kysymyksessä olevan viiden rikoksen rangaistusasteikot ovat yleisimpiä rikoslaissa käytetyistä rangaistusasteikoista. Jos rikoksen enimmäisrangaistus on yksi vuosi tai kaksi vuotta vankeutta, käytettävissä olevien asteikkojen mukaan on mahdollista tuomita sakkoa. Jos rikoksen minimirangaistus on neljä kuukautta vankeutta, rikoksen enimmäisrangaistus on kahta vuotta korkeampi, yleisimmin neljä vuotta vankeutta esimerkiksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tavoin. Helsingin syyttäjänviraston lausunnossa kiinnitetään huomiota rangaistusasteikkosystematiikkaan, mutta jätetään mainitsematta se, että viraston ehdottama

minimirangaistuksen muuttaminen 14 vuorokaudeksi vankeutta ei myöskään istu nykyisin käytettävissä oleviin rangaistusasteikkoihin. Myös professori Pekka Viljasen lausunnossa on kiinnitetty huomiota siihen, että tavanomaisista rangaistusasteikoista poikkeamisen suhteen on oltava pidättyväinen.

Sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan kuvan levittämistä koskevassa rikoslain 17 luvun 18 §:ssä säädetään rangaistavaksi teot, jotka koskevat kuvia ja kuvatallenteita, joissa sukupuolisiveellisyyttä loukkaavasti kuvataan lasta, väkivaltaa tai eläimeen sekaantumista. Sukupuolisiveellisyyttä loukkaava toiminta pitää sisällään erilaisia tekoja vaihdellen esimerkiksi riisuutumisesta sukupuoliyhteyteen. Myös esimerkiksi teon kohteena olevien kuvien määrä voi merkittävästi vaihdella. Rangaistussäännöksen piiriin kuuluvat niin suojaikärajaa nuoremmat alle 16-vuotiaat lapset kuin myös 16- ja 17-vuotiaat lapset. Rangaistussäännöksen soveltamisalan piiriin kuuluvat myös tilanteet, joissa sekä rikoksentekijä että uhri ovat alaikäisiä ja tekoon ei liity hyväksikäytön elementtiä. Jos lapsipornografiaa valmistava on itse aiheuttanut sen, että lapsi päätyy kuvaan tai kuvatallenteeseen ja jos lapsi on alle 16-vuotias, rikoksentekijä samalla syyllistyy lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön tai törkeään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön, mikä johtaa yhteisen vankeusrangaistuksen määräämisen kautta merkittävästi ankarampaan enimmäisrangaistukseen. Lisäksi rikoslain 17 luvun 18 a §:ssä on säädetty rangaistavaksi törkeä sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan levittäminen, johon syyllistytään esimerkiksi tilanteissa, joissa lapsi on erityisen nuori tai joissa lasta kohdellaan erityisen nöyryyttävästi. Törkeästä sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan levittämisestä tuomitaan vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään kuusi vuotta.

Rikoslain 17 luvun 19 §:ssä rangaistavaksi säädetty sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapito on luonteeltaan pelkästään hallussapidon kriminalisoivana poikkeuksellinen rangaistussäännös. Rikoksen erikoinen luonne on otettava huomioon rangaistusasteikon arvioinnissa. Huomioon on otettava myös se, että myös tässä tapauksessa teon kohteena olevan aineiston määrä ja laatu voivat vaihdella merkittävästi. Rikoslain 17 luvun 19 § lähtökohtaisesti kattaa esimerkiksi jo yhden valokuvan hallussapidon.

Vuoden 2011 uudistuksen yhteydessä seksuaalipalvelujen ostamista nuorelta koskevan rikoslain 20 luvun 8 a §:n enimmäisrangaistus nostettiin yhdestä vuodesta kahteen vuoteen vankeutta. Tuolloin kiinnitettiin huomiota siihen, että seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta kattaa laajan kirjon seksuaalisia tekoja paheksuttavimmaksi katsottavan käsittäessä sukupuoliyhteyden ja että tuolloinen rikoksen rangaistusasteikko oli melkoisen kapea (HE 282/2010 vp, s. 69/I). Kyseisen rikoksen osalta on huomattava, että jos tekijä ostaa palveluja suoja-ikärajaa nuoremmalta alle 16-vuotiaalta lapselta, hän samalla syyllistyy lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön tai törkeään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön, mistä myös tässä tapauksessa seuraa ankarampi rangaistus.

Lapsen houkuttelemista seksuaalisiin tarkoituksiin koskevan rikoslain 20 luvun 8 b §:n 1 momentin osalta on otettava huomioon se, että kysymyksessä on valmisteluluonteinen houkuttelurikos, joka edeltää lapsipornografian valmistamisen yritystä taikka lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tai törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yritystä. Kun tätä säännöstä säädettiin vuoden 2011 uudistuksen yhteydessä, huomioon otettiin myös tuolloin jo Ruotsissa ja Norjassa vastaavista rikoksista säädetty vastaava rangaistusasteikko. Pykälän 2 momentissa puolestaan on kysymys tilanteista, joissa tekijä houkuttelee lapsen ryhtymään seksuaalipalvelujen myymiseen tai esiintymään sukupuolisiveellisyyttä loukkaavassa järjestetyssä esityksessä niin, että tekijä ei muuten millään

tavalla osallistu toimintaan. Pykälän 2 momentin rangaistussäännös on toissijainen suhteessa ankaramman rangaistuksen omaaviin rangaistussäännöksiin nähden ja usein tekijä näissä tilanteissa houkutellessaan syyllistyy ankarammin rangaistavaan rikokseen, joista tulevat erityisesti kysymykseen ihmiskauppa- ja paritusrikokset, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta. Kun rikoslain 20 luvun 8 b § säädettiin, eduskunnan lakivaliokunta totesi (LaVM 43/2010 vp, s. 8/II), että 1 momentissa tarkoitetun teon valmisteluluonteisuus ja 2 momentin toissijaisuus suhteessa muihin rangaistussäännöksiin puoltavat kyseistä rangaistusasteikkoa.

Mitä tulee sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraamiseen, rikoslain 20 luvun 8 c §:n rangaistussäännös koskee pelkästään esityksen seuraamista. Esityksen järjestäjä saattaa näissä tilanteissa lisäksi syyllistyä paritus- ja ihmiskaupparikokseen. Jos esitystä seuraava henkilö puolestaan on myös saanut aikaan sen, että alle 16-vuotias esiintyy tällaisessa esityksessä, tekijä syyllistyy ankarammin rangaistavaan lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön tai törkeään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. On myös huomattava, että esitykset voivat olla sisällöltään hyvin erilaisia. Lisäksi rangaistussäännös kattaa niin suojaikärajaa nuoremmat alle 16-vuotiaat lapset kuin myös 16- ja 17-vuotiaat lapset. Kun pykälä säädettiin, lakivaliokunta kiinnitti huomiota ehdotettuun kahden vuoden enimmäisrangaistukseen (LaVM 43/2010 vp, s. 9/I). Valiokunta päätyi puoltamaan suhteellisen ankarana pitämäänsä enimmäisrangaistusta, koska esitykset voivat olla sisällöltään hyvin erilaisia ja koska niissä esiintyvät lapset voivat olla iältään hyvin nuoria.

Useisiin edellä todettuihin näkökohtiin on myös kiinnitetty kirjallisissa lausunnoissa, joiden ei voida katsoa yleisesti tukevan rangaistusminimin korottamista neljään kuukauteen vankeutta. Aloitteen perusteluiksi esitetyt näkökohdat on jo otettu huomioon rikostaustan tarkistamista koskevassa lainsäädännössä.